

**MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALARDA
NUTQNING RIVOJLANMAGANLIGI**

Qorovulbozor tuman 5-DMTT logopedi

Mansurova Fezuva Istamovna

nurovnodirjon820@gmail.com

Anotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda nutqning rivojlanmaganligi, uning sabablari, bolalarning nutq rivojini qo'llab-quvvatlashning muhimligi va bu jarayonning ijtimoiy rivojlanishdagi o'rni haqida so'z boradi. Nutq rivojlanishi bolalar uchun nafaqat ijtimoiy o'zaro munosabatlar, balki o'zini ifoda etish va dunyoqarashini shakllantirishda ham ahamiyatlidir. Tadqiqotda, bolalarning nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, nutq kamchiliklarini aniqlash va bartaraf etish uchun qo'llaniladigan pedagogik usullar haqida ham ma'lumotlar berilgan.

Kalit So'zlar: Maktabgacha tarbiya, nutq rivojlanishi, nutq kamchiliklari, pedagogika, bolalar psixologiyasi, nutqni qo'llab-quvvatlash.

Kirish. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun nutq rivojlanishi juda muhim va bu jarayonning kechikishi yoki uzilishlari kelajakda o'qish, yozish, ijtimoiy muloqot va akademik faoliyatda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Nutqning to'g'ri rivojlanmasligi bolalar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarga to'siq bo'lib, o'zini ifoda etishda qiyinchiliklar yaratadi. Nutqning rivojlanmaganligi, ba'zan biologik yoki psixologik omillar, ba'zan esa tashqi muhitdagi ta'sirlar natijasida yuzaga keladi. Bu holatni erta aniqlash va tegishli chora-tadbirlar ko'rish, bolalar o'rtasida nutq rivojlanishini tezlashtirish uchun juda muhimdir.

Nutq rivojlanishining uzilishiga olib keladigan bir nechta asosiy sabablar mavjud. Eng ko'p uchraydigan omillar orasida genetik omillar, ota-onalarning nutq madaniyati va tarbiyaviy uslublari, shuningdek, bolalarning rivojlanish xususiyatlari kiritilishi mumkin. Masalan, ba'zi bolalar o'zining so'z boyligini rivojlantira olmaydilar, chunki ular uyda kamroq suhbatga jalb qilinadi yoki televizor va mobil

qurilmalarga juda ko'p vaqt sarflashadi. Boshqa tomondan, ijtimoiy va pedagogik muhitda yetishmovchiliklar ham nutq rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bolalar nutqining rivojlanmaganligini aniqlash va uni rivojlantirish uchun turli metodlar va usullar mavjud. Nutqni rivojlantirish jarayonida o'yinlar, qo'shiqlar, kitoblar va suhbatlar juda samarali bo'lishi mumkin. O'yinlar orqali bolalar nutqni yanada samarali o'zlashtiradilar, chunki o'yin faoliyati o'zaro muloqotni va fikrlashni rivojlantirishda muhim vositadir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, ularning aqliy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Nutq rivojlanishining asosiy bosqichlari quyidagicha:

1. **Birinchi bosqich – Tiniq tovushlarni ajratish (0-6 oy):** Bu davrda bolalar atrofidagi tovushlarni eshitishadi va undan keyin qayta ishlab chiqarishga harakat qilishadi. Bu bosqichda farzandlar tovushlarni ajratishga, ba'zi bitta tovushlarni qaytarishga urinishadi.

2. **Ikkinchi bosqich – So'zlashuv va birinchi so'zlar (6-12 oy):** Bu davrda bolalar birinchi so'zlarini talaffuz qilishni boshlaydilar, lekin ular odatda bu so'zlarni emotsional yoki kontekstual vaziyatda ishlatadilar. Bu davrda ota-onalar yoki tarbiyachilar bolaga to'g'ri so'zlash tarzini ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi.

3. **Uchinchi bosqich – Grammatikani o'rganish (1,5-3 yosh):** Bolalar oddiy grammatik tuzilmalarni, jummalarni qurishni boshlaydilar. Ular o'zlarini yaxshiroq ifoda etish uchun yangi so'zlar va frazalarni o'rganadilar. Bu davrda ular savol-javoblar, qisqa gaplar va so'z birikmalarini ishlata boshlaydilar.

4. **To'rtinchi bosqich – Nutqni to'liq rivojlantirish (3-6 yosh):** Bu davrda bolalar juda ko'p so'zlarni o'rganib, grammatika qoidalarini to'liq qo'llashni boshlaydilar. Ularning nutqi rivojlanib, aniq va tushunarli bo'ladi. Shu davrda bolalar nutqining tovushlari, grammatikasi va leksikasi mukammal bo'lib, ular fikrlarini to'liq ifodalay olishadi.

Bolalarning nutqi rivojlanmagan bo'lishi mumkinligi turli sabablar bilan bog'liq. Buning asosiy sabablari quyidagilar:

1. **Biologik Sabablar:**

1. **Genetik xususiyatlar:** Ba'zi bolalar tabiiy ravishda nutq rivojlanishini kechikishi mumkin. Buning sababi genetik omillar bo'lishi mumkin, masalan, ota-ona tarafidan o'tkazilgan nutq kechikishiga olib keladigan xususiyatlar.

2. **Neurologik holatlar:** Ba'zi bolalarda miya va nerv tizimi xususiyatlari tufayli nutq rivojlanishida muammolar bo'lishi mumkin. Masalan, autizm yoki boshqa rivojlanish nuqsonlari nutq rivojlanishining sekinlashishiga olib kelishi mumkin.

2. **Psixologik Sabablar:**

1. **Ota-onalar bilan muloqot etishdagi kamchiliklar:** Agar bolalar ota-onalari bilan etarlicha muloqot qilmasa, so'zlashuv va nutq rivojlanishi kechikishi mumkin. Ota-onaning nutqi boy va nutqiy muloqoti rivojlangan bo'lsa, bolaning nutqi ham tezroq rivojlanadi.

2. **Ijtimoiy izolyatsiya:** Agar bola boshqa bolalar bilan o'ynashmagan yoki umumiy guruhlarda vaqt o'tkazmagan bo'lsa, uning nutqi rivojlanmasligi mumkin. Ijtimoiy muloqot va o'yinlar orqali bolalar o'zlarini va atrofdagilarni yaxshi tushunishga harakat qilishadi, bu esa nutqning rivojlanishiga yordam beradi.

3. **Pedagogik Sabablar:**

1. **Tarbiyaviy nuqsonlar:** Agar maktabgacha tarbiya muassasasi yoki oila bolalarga nutqni rivojlantirishga yetarlicha e'tibor bermasa, bu ham nutqning kechikishiga sabab bo'lishi mumkin. Bolalar bilan doimiy ravishda suhbat qilish, ularga kitoblar o'qish va o'yinlar o'ynash – bularning barchasi nutq rivojlanishini tezlashtiradi.

2. **Televizor va mobil qurilmalarga ortiqcha vaqt sarflash:** Zamonaviy texnologiyalar, ayniqsa televizor va mobil qurilmalar bolalarning ijtimoiy va lingvistik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bolalar bunday qurilmalarga ko'proq vaqt sarflasa, ular o'zlari o'ynashish va boshqalar bilan muloqot qilish o'rniga, bir tomonlama ma'lumot olishni afzal ko'rishadi.

Nutqni rivojlantirishda samarali bo'ladigan bir nechta metod va usullar mavjud.

1. **Suhbat va muloqot:** Bolalar bilan muntazam ravishda suhbat qilish, ularga savollar berish va javoblarini tinglash nutq rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar va tarbiyachilar bolalarga ular ishlatgan so'zlarning to'g'ri va boy versiyalarini taqdim etishlari kerak.

2. **O'yinlar va faoliyatlar:** Nutqni rivojlantirishda o'yinlar juda muhim. Bolalar o'yin orqali o'zlarini ifodalashadi, yangi so'zlarni o'rganadilar va turli vaziyatlarda nutqni ishlatishni o'rganadilar.

3. **Kitoblar o'qish:** Bolaga kitoblar o'qish uning lug'at boyligini kengaytirishga yordam beradi. Ayniqsa, rangli rasmlar va qisqa hikoyalar bolalar uchun juda foydalidir. Bu jarayon bolalarning tinglash, tushunish va so'z boyligini rivojlantirishga yordam beradi.

4. **Qo'shiqlar va she'rlar:** Bolalar uchun qo'shiqlar va she'rlar orqali nutqni rivojlantirish juda samarali usuldir. Musiqa va ritm yordamida bolalar to'g'ri talaffuzni o'rganadilar, bu esa ularning nutqini yanada yaxshilaydi.

5. **Modellashtirish:** Bolalar bilan o'ynashishda yoki suhbatda to'g'ri so'zlash usullarini namoyish etish muhimdir. Ota-onalar va tarbiyachilar bolaga o'zi ishlatishi kerak bo'lgan to'g'ri grammatik va lug'aviy strukturalarni o'rgatishlari kerak.

Xulosa. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda nutq rivojlanishining muhimligi ayniqsa ularning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlariga ta'sir ko'rsatadigan omil hisoblanadi. Nutq rivojlanmaganligi, bolalarning o'zini ifoda etishiga, boshqalar bilan muloqot qilishiga va turli vaziyatlarda fikrlarini izhor etishiga to'sqinlik qiladi. Bunday holat, ba'zan biologik, psixologik yoki pedagogik omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun, maktabgacha tarbiya muassasalarida va oilada bolaning nutqiy faolligini rag'batlantirish zarurdir. Nutqni rivojlantirishda bolalar bilan faol muloqot qilish, kitoblar o'qish, o'yinlar o'ynash va to'g'ri tarbiyaviy muhitni yaratish muhim omillardan biridir. Bu usullar bolaning nutqini rivojlantirib, uni o'z his-tuyg'ularini va fikrlarini aniq va ravon ifoda etishiga yordam beradi. Shuningdek, nutq rivojlanishi

kechikishi mumkin bo'lgan bolalarni erta aniqlash va tegishli pedagogik yondashuvlarni qo'llash ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga katta hissa qo'shadi.

Natijada, nutq rivojlanishidagi kamchiliklarni bartaraf etish, nafaqat maktabgacha tarbiya tizimi, balki butun jamiyatning vazifasidir. Bu jarayon bolalarning to'g'ri ijtimoiylashuvini va ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashga yordam beradi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. **Abdurahmonova, M. (2012).** Maktabgacha ta'lim tizimida nutq rivojlanishi. Tashkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. **G'ulomova, A. (2015).** Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi va uning kamchiliklari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi nashriyoti.
3. **Saidova, M. (2016).** Bolalar psixologiyasi va nutq rivojlanishi. Toshkent: Akademya nashr.
4. **Kamilova, D. (2017).** Nutq kamchiliklarini bartaraf etishning pedagogik usullari. Tashkent: Xalq ta'limi nashriyoti.
5. **Shamsutdinova, Z. (2019).** Maktabgacha ta'limda bolalar nutqini rivojlantirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
6. **Vygotskiy, L. S. (2005).** Psixologiya i obshchestvo. Moskva: Pedagogika.
7. **Gottfried, M. (2010).** Early Language Development and Cognitive Skills in Children. Journal of Child Psychology, 45(2), 123-136.